

Urbana agroprivreda i održivo oblikovanje otvorenih prostora gradova ***

Rezime: U periodu posle Drugog svetskog rata, procesi urbanizacije u Srbiji bili su veoma dinamični. Nelegalna stambena izgradnja, posebno u poslednje dve decenije, povlačila je sa sobom i neracionalnu transformaciju agrarnog zemljišta što pred nadležne organe postavlja ozbiljne dileme. Urbana agroprivreda se analizira sa stanovišta oblikovanja otvorenih prostora gradova, pri čemu je težište na održivom razvoju i zaštiti životne sredine. Osnovni cilj ovog rada je da se sagledaju ekonomski, socijalni i ekološki efekti urbane agroprivrede na unapređenje kvaliteta života u gradovima.

Ključne reči: urbana agroprivreda, održivi razvoj, zaštita životne sredine

Summary: After the World War II, urbanization process in Serbia has been very dynamic. Illegal residential construction, especially in last two decades, has entailed also irrational transformation of agricultural land, which therefore set serious dilemmas ahead of the authorities. The urban agriculture is analyzed from the aspect of configuring the cities open spaces, where the brunt is on sustainable development and environment protection. This paper basic goal is to make perception of economic, social and ecological effects of urban agricultural production on improvement of life quality in the cities.

Keywords: urban agriculture, sustainable development, environment protection

1. UVOD

Održivi razvoj se definiše kao „upotreba resursa na način koji omogućuje zadovoljavanje potreba sadašnjih generacija bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe“ (WCED, 1987.

* Rad je primljen 31.avgusta 2009. godine i na zahtev recenzenata, bio je jednom na reviziji kod autora

** Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, radojica_s@mail.iep.bg.ac.rs

*** Rad je deo istraživanja na projektu „Multifunkcionalna poljoprivreda i ruralni razvoj u funkciji uključivanja Republike Srbije u Evropsku uniju“, broj 149007, finansiranog od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

godina). Godine 1992. u Rio de Ženeiru je održana Konferencija UN o zaštiti životne sredine i razvoju na kojoj je usvojen akcioni plan pod nazivom „Agenda 21“ (vidi /21/). Suština ovog akcionog plana je institucionalizacija koncepta održivog razvoja koji reafirmiše pravo ljudskih bića na zdrav i produktivan život u harmoniji sa prirodnim okruženjem (vidi /21/). „Agenda 21“ daje preporuke za održivo upravljanje zemljišnim, vodenim i šumskim resursima u 21. veku, pri čemu ključnu ulogu u realizaciji koncepta održivog razvoja imaju vlasti na lokalnom nivou. Koncept održivog razvoja čini srž politike razvoja kako EU, tako i UN.

„Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije“ zasniva se na evropskim principima koji su definisani u Deklaraciji o održivom razvoju iz Johaneshurga, Milenijumskim ciljevima razvoja UN i Strategiji održivog razvoja EU iz Geteborga. Osnovni prioriteti „Nacionalne strategije održivog razvoja Republike Srbije“ su zaštita i unapređenje životne sredine i racionalno korišćenje prirodnih resursa, tako da se ostvaruju najpovoljniji rezultati u odnosu zaštite životne sredine i ekonomskog rasta. Oni se ostvaruju uključivanjem politike zaštite životne sredine u multisektorske razvojne politike koje uključuju projekte koji počivaju na principima održivosti.

Održivi agrarni i ruralni razvoj obuhvata „upravljanje i očuvanje prirodnih resursa i usmeravanje tehnoloških i institucionalnih promena ka dostizanju i kontinuiranom zadovoljavanju potreba sadašnjih i budućih generacija. Takav održivi razvoj (u poljoprivredi, šumarstvu, ribolovu) podrazumeva očuvanje zemljišta, vode, biljnih i životinjskih resursa, ne ugrožava životnu sredinu, tehnički je primenljiv, ekonomski isplativ i društveno prihvatljiv“ (FAO, 1989. godina). Poseban segment u „Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Republike Srbije“ posvećen je poljoprivredi. Sa tog aspekta kao opšti cilj održivog razvoja definiše se stvaranje ekonomski isplative i ekološki prihvatljive poljoprivredne proizvodnje (vidi /18/ str. 111):

- 1) usklađivanjem nacionalnih propisa i akcija iz oblasti poljoprivrede sa zakonodavstvom i praksom u EU;
- 2) podsticanjem investicija kako bi se smanjila zagađenja iz poljoprivrede, očuvanjem agrodiverziteta i tradicionalnih (kombinovanih) sistema farmi radi očuvanja predeonog i specijskog biodiverziteta u osetljivim agroekološkim uslovima, razvojem sistema zaštite dobrobiti životinja, smanjenjem erozije, te očuvanjem i unapređenjem životne sredine u celini;
- 3) povećanjem površina pod organskom i drugim ekološki prihvatljivim sistemima poljoprivredne proizvodnje;
- 4) podizanjem i razvijanjem svesti poljoprivrednih proizvođača o problemima životne sredine, uz uvažavanje principa zaštite biodiverziteta i dobrobiti životinja;
- 5) uvođenjem kodeksa dobre poljoprivredne prakse.

U „Nacrtu strategije razvoja grada Beograda“ iz 2008. godine koja je rađena u saglasju sa strateškim dokumentima Republike Srbije i grada Beograda kao opšti dugoročni cilj razvoja poljoprivrede ističe se „harmonično povezivanje proizvodnih, ekonomskih, ekoloških, pejzažnih i socio-kulturnih funkcija poljoprivrednog zemljišta i ruralnog prostora u celini, uporedo s postepenim, ali stalnim poboljšanjem materijalnog položaja poljoprivrednog stanovništva i povećavanjem standarda i kvaliteta življenja na selu“ (vidi /8/ str. 49). Sa aspekta održivog razvoja i zaštite životne sredine gradova veliki značaj i ulogu ima urbana, odnosno peri-urbana agroprivreda.

2. POJAM, ZNAČAJ I ULOGA URBANE AGROPRIVREDE

Pod pojmom urbana agroprivreda podrazumeva se gajenje biljaka i životinja za prehrambene i druge potrebe, unutar gradova i u njihovom neposrednom okruženju, kao i povezane aktivnosti kao što su proizvodnja i snabdevanje inputima, ali i prerada i plasman gotovih proizvoda (vidi /20/). Urbana agroprivreda u zavisnosti od lokacije na kojoj se ostvaruje i zastupljenih sistema proizvodnje, deli se na (vidi /20/):

- 1) intra-urbanu agroprivredu koju karakteriše proizvodnja povrća, cveća, pečurki, rasada, itd. za sopstvene potrebe i pijačnu prodaju na ograničenim površinama, odnosno u malim poljoprivrednim enklavama (okućnice, podrumi i krovovi zgrada) koje su pretežno locirane u užem gradskom jezgru (mali ekonomski, ali značajni socijalni i ekološki efekti proizvodnje na unapređenje kvaliteta života u gradovima);
- 2) peri-urbanu agroprivredu koju karakteriše proizvodnja mesa, mleka, jaja, voća, povrća, itd., odnosno proizvodnja pre svega svežih namirnica za snabdevanje gradskog tržišta, ali i za izvoz, na porodičnim gazdinstvima i kapitalno intenzivnim farmama koje su najvećim delom locirane u perifernim područjima gradova (tržišno orijentisana i intenzivno-konvencionalna poljoprivredna proizvodnja sa značajnim ekonomskim, socijalnim i ekološkim efektima na unapređenje kvaliteta života u gradovima).

Urbanu agroprivredu treba posmatrati kao novu mogućnost u razvoju malih porodičnih poljoprivrednih gazdinstava koja bi funkcionisala u intra-urbanim i peri-urbanim područjima velikih gradskih naselja na osnovu uvažavanja principa agrarne i ekološke održivosti (vidi /4/). Posebno u perifernim gradskim zonama, urbana agroprivreda ima značajnije ekološke, socijalne i ekonomske funkcije nego poljoprivreda u ruralnim područjima. Ona predstavlja integralan i složen sistem koji objedinjuje spektar različitih interesa i aktivnosti, počev od tradicionalnih aktivnosti vezanih za proizvodnju, preradu i prodaju agrarnih proizvoda, pa do mnogih izvedenih koristi i usluga koje uključuju odmor, rekreaciju i razonodu. Ona doprinosi razvoju preduzetništva koje je od

izuzetnog značaja za prosperitet malih i srednjih agrarnih preduzeća i gazdinstava, zatim na unapređenje zdravlja i dobrobiti pojedinca i društva, kao i na očuvanje i unapređenje životne sredine i pejzažnih vrednosti. Urbana agroprivreda doprinosi (vidi /11/ str. 26):

- 1) prehrambenoj sigurnosti, bezbednosti i kvalitetu hrane;
- 2) povećanju dohotka i zaposlenosti i smanjenju siromaštva u lokalnoj ekonomiji;
- 3) očuvanju prirodnih resursa i zaštiti životne sredine.

Poljoprivredna proizvodnja u urbanim uslovima suočava se i sa ozbiljnim negativnim posledicama koje uključuju (vidi /11/ str. 27):

- 1) ekološke i zdravstvene rizike usled moguće primene neodgovarajućih agrotehničkih mera;
- 2) zaoštravanje nadmetanja za zemljište, vodu, energiju i radnu snagu sa ostatkom ekonomije.

Ako posmatramo region Beograd sa prostorne i urbanističke tačke gledišta, možemo da primetimo da je izvršeno njegovo plansko definisanje i artikulisanje kao funkcionalne celine prema standardima teritorijalne nomenklature EU koji su definisani u „*Regionalnom prostornom planu administrativnog područja grada Beograda*“. Razvijen i snažan urbani centar Beograd predstavlja težišnu tačku tog regiona. On je okružen manjim gradskim i ruralnim centrima koji su većim ili manjim stepenom ekonomske samostalnosti. Reč je o kompleksnom i dinamičnom sistemu u prostoru koji se sastoji iz grada Beograda i 17 gradskih opština, a njegove granice poklapaju se sa postojećom definicijom metropolitenskog područja (vidi /13/ str. 2). U peri-urbanom području grada Beograda, postoje određene specifičnosti uslovljene ekonomskim, socijalnim i ekološkim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju.

Intenzivan proces urbanizacije na području grada Beograda odvijao se i kroz nelegalnu stambenu izgradnju, koja je povlačila sa sobom i neracionalnu transformaciju agrarnog zemljišta u građevinsko. Uz taj problem transformacije promene namene zemljišta dolazilo je i do preopterećenja infrastrukturnih sistema i ugrožavanja životne sredine. Životnoj sredini šteti i intenzivna primena mineralnih đubriva i sredstava za zaštitu bilja, nasuprot činjenici da povećava poljoprivrednu proizvodnju.

Imajući u vidu posledice procesa urbanizacije, nameće se potreba nalaženja ravnoteže između zahteva za očuvanjem agrarnog zemljišta i korišćenja tog zemljišta za druge namene. Pri odlučivanju o promeni agrarnog zemljišta u druge namene, treba voditi računa o ukupnom doprinosu agrarne delatnosti kvalitetu života stanovnika unutar gradova i u njihovom neposrednom okruženju. Ključnu ulogu u tome može da ima urbana, odnosno peri-urbana agroprivreda kroz njene razvojne potencijale.

3. IMPLEMENTACIJA RAZVOJNIH MOGUĆNOSTI URBANE AGROPRIVREDE

U EU se sve više posvećuje pažnja specifičnoj problematici vezanoj za razvoj peri-urbane agroprivrede, jer ima značajne ne samo ekonomske nego i socijalne i ekološke efekte na unapređenje kvaliteta života u gradovima. Otuda se ova problematika integriše u politike regionalnog, agrarnog i ruralnog razvoja u okviru EU. Suštinsku važnost ima i kooperacija između peri-urbanih agroprivrednih područja radi formulisanja i implementacije zajedničkih strateških akcija i projekata.

Evropski ekonomski i socijalni komitet je oktobra 2004. godine izneo mišljenje da peri-urbana agroprivredna područja treba svrstati u područja na kojima postoje određene specifične teškoće, a na kojima agrarna delatnost treba da bude kontinuirana radi očuvanja i poboljšanja stanja životne sredine, održanja ruralnog ambijenta, očuvanja njihovog turističkog potencijala ili radi zaštite priobalnog područja (vidi /1/).

Pomenuti komitet, takođe, smatra da bi trebalo peri-urbana područja staviti u sam vrh značajnih evropskih pitanja sa društvenog, ekonomskog, političkog i administrativnog aspekta. On se zalaže za pokretanje jedinstvene inicijative i opšte akcije na nivou EU za očuvanje i nastavljanje poljoprivredne proizvodnje u ovim područjima. U tom kontekstu, osnovne aktivnosti treba da budu usmerene na priznavanju komparativnih prednosti, valorizaciji tih prednosti, kao i osnovnih razvojnih funkcija peri-urbane agroprivrede. Sve ovo trebalo bi da ima za cilj konstituisanje dugoročnih, strateški orjentisanih rešenja koja će svakoj državi omogućiti uvođenje adekvatnih propisa i standarda radi unapređenja i zaštite životne sredine gradova i održivog razvoja na osnovu zajedničkih kriterijuma.

Ključnu ulogu u implementaciji razvojnih mogućnosti urbane agroprivrede imaju vlasti na lokalnom nivou koje pri utvrđivanju, sprovođenju i realizaciji opštinskih planova moraju uvažavati ciljeve saradnje između lokalnih samouprava uz poštovanje principa teritorijalne povezanosti. Jedino se na takav način može obezbediti adekvatan dinamičan i održiv razvoj peri-urbane agrarne proizvodnje, kao i područja na kojima je ona zastupljena. Sa tog aspekta, na nivou peri-urbanog područja neophodno je obrazovati odgovarajuće telo i sa agrarnim proizvođačima (preduzetnicima) kao izvornim predstavnicima interesa agrarnog sektora, a na osnovu jasno i precizno definisanog koncepta sa strateški razvojnim programima. U ingerenciji ovog tela bili bi poslovi vezani za načine zaštite, uslove korišćenja i metode optimalnog upravljanja zemljištem.

Reč je o partnerstvu uz uvažavanje obostranih interesa na bazi usvojenih strateški razvojnih programa koji treba da obezbede strategiju razvoja peri-urbane agroprivrede sa jasno definisanim ciljevima i očekivanim rezultatima. Ovakav vid saradnje u kome agrarni proizvođači (preduzetnici) imaju svojstvo obaveznih učesnika doprinosi uspešnijoj implementaciji i realizaciji ruralno-urbanih multisektorskih projekata koji se zasnivaju na principima održivosti.

Integralni održivi agrarni i ruralni razvoj obezbeđuje se integriranjem odgovarajućih mera i instrumenata prostornog i agroekonomskog karaktera, što omogućava potpunije korišćenje mera podrške agrarnom i ruralnom razvoju. Time se mogu razrešavati i eventualni konflikti između gradskih i seoskih područja.

Glavni razvojni pravci urbane poljoprivrede trebalo bi da budu: povećanje konkurentnosti organske poljoprivredne proizvodnje, poboljšanje stanja životne sredine i prirodnih predela, unapređenje kvaliteta života, diversifikacija ekonomskih aktivnosti na relaciji urbano (gradsko) područje-ruralno područje kao i podrška implementaciji lokalne strategije ruralnog razvoja.

Da bi se ostvarili razvojni ciljevi poljoprivrede grada Beograda, potrebno je pristupiti realizaciji Strategija razvoja poljoprivrede grada Beograda do 2015. godine kao i „*Regionalnom prostornom planu administrativnog područja grada Beograda*“. To omogućava potpuniju ekonomsku valorizaciju vrednosti karakterističnih za odgovarajuća agrarna područja. Pod tim vrednostima podrazumevamo proizvodne, tržišne, ekološke, pejzažne i turističko-rekreativne, koje na duži rok mogu da doprinesu poboljšanju i podizanju kvaliteta života pojedinca na znatno viši nivo. To podrazumeva i racionalno korišćenje i upravljanje zemljištem u cilju održive i ekološki čiste poljoprivredne proizvodnje.

Prema „*Regionalnom prostornom planu administrativnog područja grada Beograda*“ kao osnovni strateški cilj u pogledu korišćenja zemljišta navodi se „očuvanje kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta u bližoj i daljoj okolini gradskog jezgra, kao osnovne komparativne prednosti u odnosu na slične gradove u Evropi, što direktno poboljšava snabdevenost grada osnovnim životnim namirnicama i utiče na smanjenje transportnih troškova“ (vidi /13/ str. 112).

Odgovarajuća strateška i planska rešenja za sektor poljoprivrede prema „*Regionalnom prostornom planu administrativnog područja grada Beograda*“ odnose se na (vidi /13/ str.143):

- 1) uspostavljanje sistema zaštite, korišćenja i unapređivanja stanja poljoprivrednog zemljišta;
- 2) zaustavljanje stihijskog zauzimanja plodnih zemljišta u nepoljoprivredne svrhe i privođenje nameni neobrađenog i zaparloženog zemljišta;
- 3) smanjivanje nepovoljnih uticaja razvoja rudarstva, energetike i drugih industrijskih delatnosti na raspoložive površine i kvalitet poljoprivrednog zemljišta;
- 4) poboljšanje organizacionih, tehničko-tehnoloških, ekoloških i ekonomskih uslova poljoprivredne proizvodnje na porodičnim gazdinstvima;
- 5) uspostavljanje sistema ekološke (organske) poljoprivrede i potpunija agro-ekološka i ekonomska valorizacija prostorne diferencijacije poljoprivrednih urbano-ruralnih područja.

Sa aspekta implementacije razvojnih mogućnosti urbane poljoprivrede i upravljanja razvojem peri-urbanih područja, očigledno je da strateška i planska rešenja koja su sadržana u „Regionalnom prostornom planu administrativnog područja grada Beograda“, a koja se odnose na oblast prostornog i urbanističkog planiranja grada Beograda prate preporuke evropskog zakonodavstva u tom domenu. Ovome treba posebno da doprinese i tek usvojena „Strategija razvoja poljoprivrede grada Beograda do 2015. godine“ koju je radio Institut za ekonomiku poljoprivrede iz Beograda, a koja je zvanično usvojena januara 2009. godine.

U skladu sa strateškim i planskim rešenjima i „Strategija razvoja poljoprivrede grada Beograda do 2015.godine“ definiše osnovne pravce daljeg razvoja poljoprivrede grada kompleksnom i detaljnom analizom svih prednosti i slabosti poljoprivrede, a u kontekstu i ambijentu šansi i opasnosti domaćeg i inostranog okruženja u kome poljoprivreda egzistira. Sa potrebom usklađivanja politike ruralnog razvoja sa odgovarajućom u EU, proizašli su i definisani su strateški i specifični ciljevi razvoja poljoprivrede grada Beograda, kao i mere (prioritetne aktivnosti) za njihovo ostvarenje (realizaciju). Tako je :

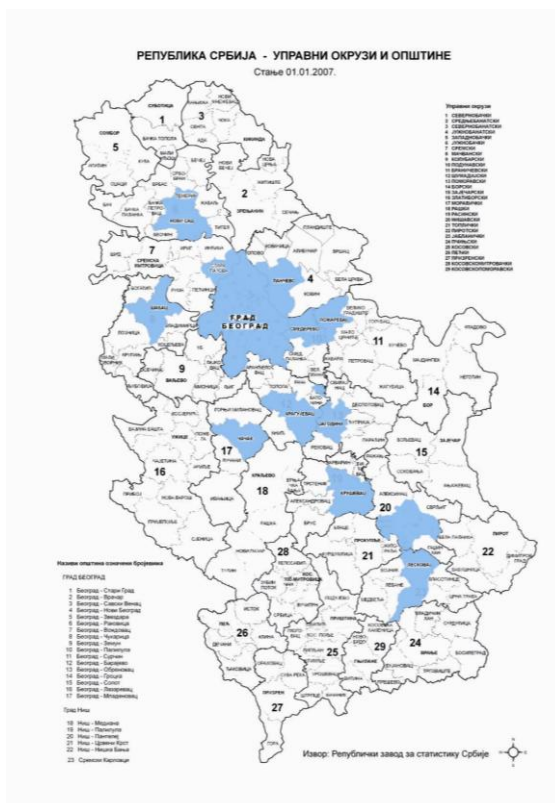
- 1) Prvi strateški cilj razvoja poljoprivrede grada Beograda - Povećanja produktivnosti i konkurentnost poljoprivrednog sektora u periurbanim područjima na principima održivog razvoja.
- 2) Drugi strateški cilj je izgrada konkurentan prehrambeni sektor za stvaranje veće dodajne vrednosti i promovisanje kvaliteta domaćih proizvoda na inostranom tržištu.
- 3) Treći strateški cilj je afirmisanje razvoja periurbanih područja na bazi diversifikacije ekonomskih aktivnosti i unapređenja kvaliteta života u ovim područjima.
- 4) Četvrti strateški cilj je očuvanje i zaštita prirodnih resursa i revitalizacija degradirane zagađene okoline,
- 5) I na kraju, peti strateški cilj je institucionalna i pravna podrška razvoju periurbane poljoprivrede, usklađena sa praksom EU uz realizaciju definisanih specifičnih ciljeva. /vidi 12/.

4. PODRUČJA PERI-URBANE AGROPRIVREDE U SRBIJI

Prema teritorijalnoj organizaciji (vidi /15/), u Republici Srbiji postoji 150 opština (28 na KiM), 23 grada (sa Prištinom) i grad Beograd, u čijem se sastavu nalazi 17 opština. Kako svako opštinsko mesto, predstavlja gradsko naselje, u svakom od tih naselja, kao i u njihovoj neposrednoj blizini postoji agrarno zemljište, kao osnova za svu primarnu poljoprivrednu proizvodnju. To znači, da se i u tim sredinama može izdvojiti urbana i peri-urbana agroprivreda. To više dolazi do izražaja u većim urbanim sredinama, koje obuhvataju veće površine i imaju više stanovnika. Naravno, striktnu granicu, šta čini peri-urbanu, a šta ruralnu

agroprivredu, teško je postaviti, posebno što gradska naselja imaju tendenciju stalnog širenja, pa ono što sada spada u ruralnu agroprivredu, sutra prerasta u peri-urbanu, itd. Peri-urbana agroprivreda, svakako čini značajan deo nacionalne agroprivrede, imajući u vidu, da se uz primarnu poljoprivrednu proizvodnju na ovim područjima nalaze i najveći prerađivački kapaciteti primarnih poljoprivrednih proizvoda.

Prihvatajući definiciju OECD-a da urbana područja čine one teritorijalne jedinice (opštine, gradovi) čija je gustina naseljenosti 150 i više stanovnika po kvadratnom kilometru, onda u Republici Srbiji (bez KiM), svega 15% njene teritorije pripada urbanim područjima, dok preostali deo čine ruralna. U okviru ovih područja, može se izdvajati urbana i peri-urbana poljoprivredna proizvodnja. Iako, po površini relativno mala, ova područja u suštini čine okosnicu razvoja Republike Srbije, a uz dva izuzetka (područja Šapca i Čačka) nalaze se na koridoru 10, na liniji severozapad-jugoistok. Reč je o zatamnjenim područjima koja se nalaze na slici 1, a ovakvu približnu „osenčenost“ nalazimo i u Planu strategije ruralnog razvoja Srbije (vidi /10/ str. 5).

Izvor /14/

Slika 1. Peri-urbana područja u Srbiji

Tabela 1. Osnovna agrarna obeležja urbanih područja Srbije

Red. br.	Područje	Površ. km ²	Polj. zemlj. ha	Broj stanovn.na dan 30.06.2007.	Broj stanov. po km	Broj zaposl. u poljop. ¹	Nac. doh. iz poljop. ²
1.	Beograd	3227	213644	1611333	499	6695	10933
	Pančevo	755	62373	125769	167	1947	3265
	Stara Pazova	351	29907	71931	205	264	1312
	Smederevo	484	38153	109007	225	265	2010
	Požarevac	482	36167	75009	156	422	1708
	Ukupno	5299	380244	1993099	376	9593	19228
2.	Novi Sad	699	49965	319259	457	2279	3774
	Sremski Karlovci	51	2483	8782	172	13	83
	Temerin	170	15347	28273	166	187	778
	Ukupno	920	67795	356314	387	2479	4635
3.	Šabac	795	60199	120000	151	495	3293
4.	Kragujevac	835	53789	174626	209	480	1649
	Lapovo	55	4536	7844	145	1	262
	Jagodina	470	33200	70085	149	397	1431
	Ukupno	1360	91525	252555	185	878	3342
5.	Čačak	636	44051	116254	183	450	2407
6.	Kruševac	850	49165	126758	151	265	2003
7.	Niš	596	37972	254970	428	641	1468
	Doljevac	121	9184	18389	152	71	467
	Ukupno	757	47156	273359	360	712	1935
8.	Leskovac	1025	57614	151964	148	644	2191
	Ukupno 1-8	11642	797749	3390303	291	15516	39061
	R. Srbija (bez KiM)	77474	5052957	7381579	95	54090	156047
	Odnos – RS = 100	15,02	15,79	45,93	-	28,68	25,03

Izvor /9/

Kao što se vidi, ova područja čine: Novi Sad, sa Sremskim Karlovcima i Temerinom, šire područje grada Beograda, sa Starom Pazovom, Pančevom, Smederevom i Požarevcem, područje gradova Šapca, Čačka, Kruševca i Leskovca, područje Kragujevca, sa Lapovom i Jagodinom i područje grada Niša, sa Doljecom. Tako se praktično izdvaja sedam celina, koje se po ovom kriterijumu svrstavaju u urbana područja Republike Srbije. Ostala područja se mogu smatrati ruralnim, koja mogu da računaju na poseban razvojni tretman (posebna strategija razvoja, mere i sredstva za njeno ostvarivanje). Neki od

pokazatelja za ova područja, vezana za agrar, upoređeni sa republičkim nivoom, mogu se videti u tabeli 1 (napomena¹: obuhvata zaposlene u privrednim društvima, zadrugama i sl., a ne i one iz individualnog sektora poljoprivrede; napomena²: u milionima dinara, a odnosi se na 2005. godinu, jer za godine posle 2005. RZS ne iskazuje ove podatke po opštinama.).

Uočljivo je da ova područja učestvuju sa 15% u površini Republike Srbije i sa nešto više u korišćenom poljoprivrednom zemljištu, da se u njima nalazi oko 46% republičkog stanovništva, te da u broju zaposlenih u ovom sektoru učestvuju sa oko 29%, a u njima se stvara četvrtina nacionalnog dohotka Republike Srbije iz sektora poljoprivrede. Ova proizvodnja čini osnovu snabdevanja stanovništva u osnovnim životnim potrebama. U Srbiji, još uvek nije zaživela praksa koja pravi razliku u pristupu urbanoj i ostaloj agroprivredi. Međutim, sa približavanjem Srbije EU, prilagođavanjem domaće regulative regulativi EU, i u ovom domenu će uslediti izvesno unapređenje.

Novi prostorni planovi, kao i ostali razvojni dokumenti, koji će se donositi u skladu sa tek donetim „*Zakonom o planiranju i izgradnji*“ („Službeni glasnik RS“, br. 72/2009.), bliže će razrađivati i ovu specifičnu problematiku, imajući u vidu, da obavezno sadrže i „principe i propozicije prostornog razvoja privrede, distribuciju aktivnosti i upotrebu zemljišta“. Uvažavajući zahtev, horizontalne i vertikalne koordinacije uređenja prostora, može se ostvariti neophodna usklađenost planskih dokumenata između pojedinih nosilaca planiranja, kako po teritorijalnoj povezanosti, tako i hijerarhiji samih dokumenata. Videli smo, da su razvojni dokumenti Beograda, na liniji evropskog zakonodavstva i u ovoj oblasti. Realno je očekivati, da to u sve većoj meri bude zastupljeno i u drugim urbanim, naročito, označenim celinama.

5. ZASTUPLJENOST I SPECIFIČNOSTI PERI-URBANE AGROPRIVREDE U EVROPI

Peri-urbani regioni u Evropi koncentrisani su oko velikih evropskih gradova i oni čine integralni deo PURPLE (*Peri-Urban Regions Platform Europe*) mreže EU koja je formirana 2004. godine. Ukupno ih ima 14 i ti regioni su: *Dablin* (okolina Dablina, Irska), *Zapadni Midlands* (okolina Birmingema, Engleska), *Jugoistočna Engleska* (okolina Londona, Engleska), *Randstad* (okolina Amsterdama, Holandija), *Flandrija* (okolina Brisela, Belgija), *Frankfurt Rajna-Majna* (okolina Frankfurta, Nemačka), *Mal* (okolina Mاستrihta, pokrajina Limburg, Nemačka), *Ziland* (okolina Kopenhagena, Danska), *Stokholm* (okolina Stokholma, Švedska), *Mazovia* (okolina Varšave, Poljska), *Il de Frans* (okolina Pariza, Francuska), *Severni Pa de Kale* (okolina Lila, Francuska), *Rona-Alpi* (okolina Liona, Francuska) i *Katalonija* (okolina Barselone, Španija) (vidi /19/).

Ovi regioni imaju različita iskustva po pitanju urbane agroprivrede koja su prožeta karakterističnim specifičnostima za svaki region ponaosob, ali i pored toga suština postojanja svakog od njih je održivi agrarni i ruralni razvoj. U okviru ovih regiona razvijeni su posebni programi pod nazivom „*grad farma*” (vidi /16/) koji imaju za cilj stvaranje porodičnih farmi u peri-urbanim sredinama. Osnovna svrha tih farmi je unapređenje organske poljoprivredne proizvodnje i zaštite životne sredine u tim područjima, a postizanje tog cilja je moguće jedino kroz javne promocije i političkim angažmanom (vidi /17/). Programi „*grad farma*” u Evropi su već aktivni u Francuskoj, Engleskoj, Rusiji, Španiji, Portugaliji, Holandiji, itd.

Tako, na primer, u *Francuskoj*, u okolini Pariza 35% od ukupne proizvodnje povrća, voća i cveća na nivou regiona pripada peri-urbanoj agroprivredi. Proizvođači obično prodaju svoje proizvode direktno stanovnicima Pariza ili na lokalnom tržištu (vidi /12/).

U *Engleskoj*, u peri-urbanim područjima oko Londona razvijeno je tržište cveća. Ukupne površine zemljišta pod cvećem iznose 13.566 ha, ali poslednjih godina one se smanjuju pod pritiscima urbanog razvoja. Takođe, u Londonu postoji i 8 „*gradova farmi*”, veličine do 2,5 ha, gde je zastupljena proizvodnja različitih hortikultura uz uzgajanje sitnih domaćih životinja koje je dominantan oblik privređivanja. Najzastupljeniji su baštovanstvo i povrtarstvo. Pored toga, postoji i oko 1.000 registrovanih pčelara, koji proizvode ukupno oko 27.000 kg meda godišnje (vidi /3/).

U *Rusiji*, više od polovine stanovništva Sankt Peterburga (oko 4,73 miliona; 1999. godina) angažovano je na poslovima koji imaju dodira sa peri-urbanim farmama, a koje su komercijalno orjentisane, proizvodnja je u privatnom vlasništvu i uglavnom se proizvode sledeće kulture: voće, povrće, krompir i cveće. Mesta na kojima se proizvode ove kulture su okućnice i krovovi kuća, Glavna karakteristika privređivanja na ovim farmama u Rusiji je očuvanje tradicionalnih metoda kultivisanja zemljišta zasnovanih na korišćenju stajnjaka i komposta, tako da se vodi računa o organskoj poljoprivredi sa aspekta njene održivosti (vidi /6/).

Još početkom 80-tih godina prošlog veka u *Španiji* je bilo moderno da se urbano stanovništvo širi izvan granica velikih gradova u potrazi za peri-urbanim područjima. Ovaj trend je doveo do kupovine ili zakupa malih površina zemljišta u tim područjima koja se nalaze u porodičnom vlasništvu i na kojima se uglavnom nalaze plantaže voća. Voće se obično prodaje duž glavnog puta, u neposrednoj blizini velikog grada i na ulicama grada, tj. trgovima pijacama (vidi /2/).

U *Portugaliji* na peri-urbanim farmama uzgajaju se pomorandže, mandarine, urme, banane i avokado. U nekim područjima uzgajaju se i goveda, ovce i koze, pa čak i nojevi, jer je njihovo meso visoko cenjeno od strane potrošača, a posebno posle pojave bolesti ludih krava u nekim delovima Evrope (vidi /5/). Takođe, u okolini grada Lisabona, duž bogate aluvijalne doline Tejo, primenjuje se intenzivna rečna hortikultura kao visoko profitabilan oblik peri-urbane agroprivrede. Paradajz je najznačajniji proizvod. Neke strane firme koje

proizvode rasadni materijal, takođe, koriste ovo plodno tlo i blagu klimu za gajenje ukrasnih biljaka, konkretno lukovice lala, koje se izvoze u Holandiju.

Holandija ima dugu tradiciju peri-urbane agroprivrede i u njoj postoje razvijene specifične organizacije proizvođača na porodičnim farmama i potrošača koje objedinjuju njihove interese na obostranu korist, tako da se uzgajivačima obezbede dovoljne količine kvalitetne hrane, a potrošači su saglasni da obezbede direktnu podršku proizvođačima.

6. ZAKLJUČAK

Urbana a posebno peri-urbana agroprivreda ima značajnu ulogu u planiranju, ali i tranzicionom procesu prema multifunkcionalnom korišćenju zemljišta i multifunkcionalnoj ulozi agroprivrede. Ona podjednako vodi računa o globalno konkurentnoj proizvodnji i lokalnoj održivoj agroprivredi i ima značajne ekonomske, socijalne i ekološke efekte na unapređenje kvaliteta života.

Peri-urbana agroprivreda doprinosi i zaštiti agrookruženja, pa samim tim i zaštiti životne sredine gradova. Ona dovodi do uspostavljanja novog balansa na relaciji urbano -ruralno (seosko) okruženje na bazi koncepta održivog razvoja.

Veliku ulogu u razvoju peri-urbane agroprivrede imaju zakonska i pravna regulativa, zatim međusobno usklađivanje prostorne politike i politike razvoja poljoprivrede, kao i ekonomsko-finansijske i organizacione mere i instrumenti koji direktno ili indirektno utiču na korišćenje, uređenje i organizaciju agrarnog urbano-ruralnog prostora. U svemu tome, nezamenjiva je uloga osmišljenog i organizovanog nastupa lokalnih aktera.

U Srbiji ovaj vid agroprivrede nije posebno definisan ni tretiran, ali će procesom približavanja EU dobijati na značaju. Novi prodstorni planovi saglasno Zakonu o planiranju i izgradnji povoljna su prilika da urbana i periurbana poljoprivreda dobiju posebno mesto u agrarnoj politici, razvojnom dokumentu grada bograda, afirmišu ovaj oblika agrara u skladu sa pravilima EU.

LITERATURA

1. EESC (2004): „*Opinion of the European Economic and Social Committee on Agriculture in peri-urban areas*“, NAT/204, Brussels;
2. Garaitagoitia X. E. (1988): „*El plan del espacio rural metropolitano de Barcelona*“, Ciudad y Territorio, Madrid, 75(1): 33-54;

3. Garnett T. (2000): „Urban agriculture in London: rethinking our food economy“, In H. de Zeeuw, N. Bakker, M. Dubbeling, S. Gundel & U. Sabel-Koschella, eds. Growing cities, growing food, p. 477-500;
4. General Assembly Of Purple (2007): „The future of Peri-Urban landscapes, Innovation, Agriculture, Quality of Life“, Speech Lenie Dwarshuis, president of PURPLE, Purple event Stockholm, 21st and 22nd of May;
5. Madaleno I. M. (2001): „Urban agriculture supportive policies from two distant cities: Lisbon (Portugal) and Presidente Prudente (Brazil)“, Urban Agriculture Magazine, 4: 38-39;
6. Moldakov O. (2000): „The urban farmers, gardeners and kitchen gardeners of St Petersburg“, Trialog, 65(2): 33-38;
7. „Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije“, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2008. godina;
8. „Nacrt strategije razvoja grada Beograda - ciljevi, koncepcija i strateški prioriteti održivog razvoja“, PALGO centar, Beograd, maj 2008. godina;
9. „Opštine u Srbiji“, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, podaci za 2007. i 2008. godinu, i preračun autora;
10. „Plan strategije ruralnog razvoja 2009-2013.“, Vlada Republike Srbije, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, februar 2009. god.;
11. Popović V. (2009): „Uloga poljoprivrede u održivom razvoju grada - Strategija razvoja poljoprivrede grada Beograda do 2015. godine“, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, januar;
12. „Strategija razvoja poljoprivrede grada Beograda do 2015. godine“, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, januar;2009.
13. Pujol D. & Beguier M. (1998): „Paris' near urban agriculture“, FAO-ETC/RUAF electronic conference, p. 1-6;
14. „Regionalni prostorni plan administrativnog područja grada Beograda“, Vlada Republike Srbije, Ministarstvo urbanizma i građevina, maj 2004. godine;
15. „Upravni okruzi i opštine u Srbiji“, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2007. godina;
16. „Zakon o teritorijalnoj organizaciji“ - „Službeni glasnik RS“, br. 129/2007;
17. <http://www.cityfarmer.org>
18. <http://www.fao.org>
19. <http://www.odrzivi-razvoj.sr.gov.yu/lat/strategije.php>
20. <http://www.purple-eu.org>
21. <http://www.ruaf.org/node/1564>
22. <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/>